Yina giba Tû du togusuda

TUDAGA **TOUBOU**

Tû *Tibesti*

Yina giba
Tû
du togusuda

L'ancienne histoire du Tibesti

تاريخ تيبستي القديم

Cette édition : janvier 2012

لجنة لتطوير لغة التبو
ANNA KA TUDAA-Ã
GUBIA KEYINDIÃ
Comité pour le Développement
de la Langue Tedaga

Langue : Tudaga (Toubou) – parlé :
- au Tibesti au Tchad
- au Kawar au Niger
- au Fezzan et Koufra en Libye

تنطق اللغة التبو:
- بتيبستي في تشاد
- بكوار في نيجر
- بفزان و كفرة في ليبيا

Traduction du titre :

Les clans et les marques
et les noms ***des Toubou***

ترجمة العنوان:

العشائر و السمات و
الأسماء ***التبو***

Genre : histoire

Texte tiré d'une cassette :

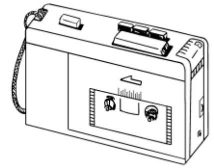

Dessin de couverture : tiré de page 90 *(Chameau du sud)* de ***Sahara et Soudan*** par Dr Gustave Nachtigal, 1881 (traduit par Jules Gourdault, Paris : Librairie Hachette et Cie)

Cette édition jan 2012 : 1000 exemplaires

© 2006 Association SIL
© 2011 Comité pour le Développement de la Langue Tedaga

© جمعية SIL ٢٠٠٦
© لجنة لتطوير لغة التبو ٢٠١١

Gunna du gubudi-ĩ

Tuda giba hosa dunoda numo činakã yê anna ŋgo adaga šera Tudaa hoktundu yibeyidã yê durda giba dunoda hosã yê :

Anna-ã mura murta tuzoo yê sã ču yê kora kua čĩidi, anna guru hosa kua-ã gunna čera hundã kôi a hi čûo.

Gubudi durda-ã : ***ŠAHAĨ BUGAR*** *mi. Aũ anna čabčunu ni adaga šeraa-ã činaũwã muro. Ôwonni, durda-ã du durdo yunu gunna du bui yogusã muro. Sûgoi* ***WÊDEI KÎHIDE*** *mi durdo togus. Ôwonni, gudi hunã čirri a Yibi lau* ***OBDILGADIR TURKI*** *mi durdo togus. Kômma TÛ čĩidi, Burku hu layini.*

Anna hoktundu adaga šeraa-ã činakã yê anna dunoda ŋgo TÛ hu hosã yê :

1- ***HASAN YISSA*** *mi*
2- ***ARAMI TÔTI*** *mi*
3- ***WAŠA***
4- ***MÛSA TOKOMO*** *mi*
5- ***SOLOI KILIMI*** *mi*
6- ***DAZI ARAMAĨ*** *mi*
7- ***BOZO ÔIYAĨ*** *mi*
8- ***TOLLĨ ÔBU KÔZI*** *mi*
9- ***SALA WORKEDI*** *mi*
10- ***SUGUĨ TAŊGIŠI*** *mi*
11- ***HAĨ TAŊGIŠI*** *mi*
12- ***MAHMÛT TÔGOREI LAĨLAĨDE*** *mi*
13- ***TÎDEI MANNAMANNA*** *mi*
14- ***ALIHA GETĨ*** *mi*
15- ***AZAĨ TUDO*** *mi*
16- ***HILER DAZI*** *mi*
17- ***ORJO HASAN*** *mi*
18- ***SÔNNĨ ŠELEMAĨ*** *mi*
19- ***ORDĨ ATUMAN*** *mi*

Odu, anna guru aũ aŋgaldo turo ho labara hundã turo turo du hiyindi.

HASAN YISA MI

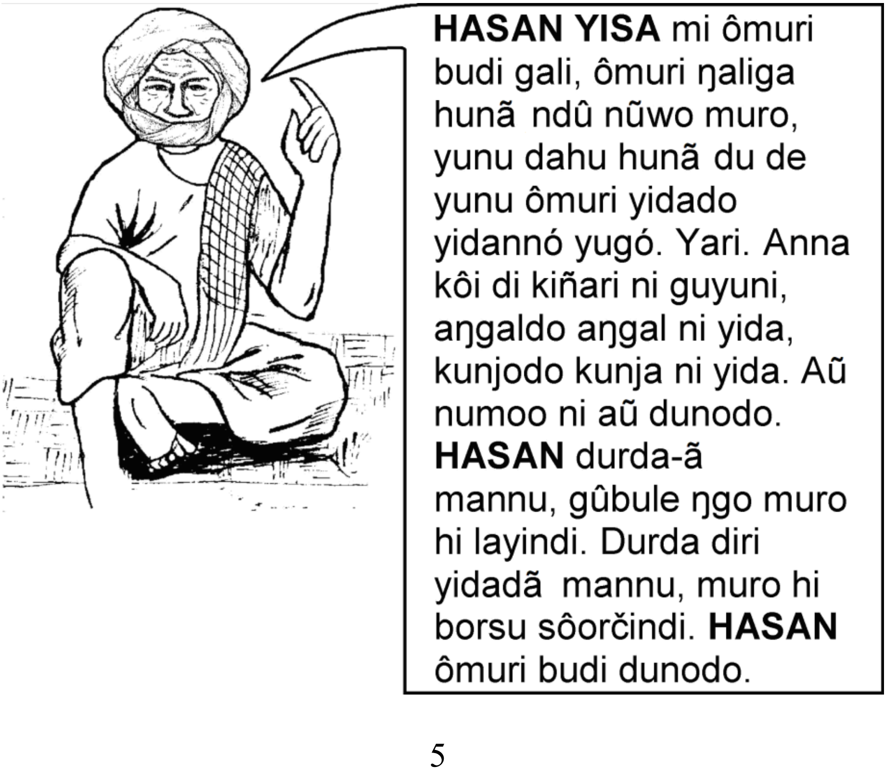

ARAMI TÔTI MI

ARAMI TÔTI mi ndo ?

ARAMI TÔTI mi kalli nogaã čulodi. Lôko to dîna-ã ha anna guyundu bodura ni yogusudi, ôreze annaa ni guyundi. Tada gunna čuduroo, zabčini. **ARAMI TÔTI** mi aũ saraã do nogaã čulodi. Ômuri gali.

ARAMI TÔTI

(tiré de page 208 de ***Sahara et Soudan*** *par Dr Gustave Nachtigal, 1881)*

Ŋgo lôko turo adibi turo ho čulodã, to ŋga koo di čulodu ?

Anna dîne ŋgoa-ã tiri dûli hi yugondunnó yiŋgaldu, adibi Dazi dôu môguri turo aya Tû yûgurtudã zabčunu, dî numo hunã keyunu ni nûmoguri če. Kôi anna hunaã keyi.

Aũ turo čoŋu yida tigirin ?

Ũu, aũ turo **ČEKE** čindi čoŋu yida. Odo mannu su yida. Tigiri ni domma ha nûmoguri če. Lôko čenã, « Daũwo ni ômuri numa četu sobusu ! či. Daũwo ni numo numa keniniri » či. Amma môgiri yiŋgaldu kôi nurã tidedi činã, kôi hunã keyi.

Ŋga koo di adimmi yê ômuri-ĩ yê ne yihidu ?

ARAMI TÔTI mi ômuri kalli yiŋgaldu, anna čabči tigiri, adimmi ômuri hunã lau barayi čoŋ.

Ŋga koo di barayi čoŋu ?

Tigirĩ muro, ômuri-ĩ lau « Adibi numa kunjo di baraniri, nogoũ lodurîe yiŋgaldu, či. Nogoũ loduri ni zamiri ni adimmi njaasoo ni nuro četu soburi, či. Njaasú numo hunã tedîe ni numo hunã keniri » či. Odu amma mannu ardiyi če. Čenã, adimmi : « Numo nurã kedu ! » či. Taa, numo hunã keyi.

To di gubudi adimmi dubana **ARAMI** hi čeniin ?

Ũu, ŋgo gubudi dubana čeni. **ARAMI** yari gonne he dubana čeni.

Zaga dubana čenĩ lerčunnon ?

Ũu, lerčunno. Nogaã čuloda yê huza huzayina yê tada gunna domma bazu dubana če. Dubana tada bazuã, domma ha tigiri čulod.

Yina gala guda yogusudo čîn ?

Yina-ã giba gali di hananurdãá noó, budi kalli. Yina gala mundu yogus.

MAHMÛT TÔGOREI LAINLAINDE MI

MAHMÛT TÔGOREI LAĨLAĨDE mi aũ to muro, aũ ndû koo ?

LAĨLAĨDE mi na čindiã anna gala. Muro Têdemii. **MAHMÛT LAĨLAĨDE** mi kalli. Gunnadooni, gorsu yê huza yê četu yida. Ŋgo Yogodi-ĩ mannu četu gorsa budi ni yogus. Ôwonni, abba hunã četu Zuar tigirdu ni Zuari-ã četu gorsu bui ni yogus. Aũ gûrbi ni kalli. Nû wôku a tîyukã du mia hundã mannu kalla.

Abba hunã **TÔGOREI** Zuar čillaa tigirin ?

Ũu, **TUMAN TÔGOREI** Zuar čillaa tigiri.

Nûgoi Zuar čillaa tigirĩ ?

Dûe hunã Zuari-ã guyundã, Zuar tigiri.

Dûe-ã guyundĩ yari yugonnú yee ŋga koo ?

Lôko to yari yugó. Yari yugonnó di Zuar tigiri. Durdo **ŠAHAĨ** mannu lôko to diri čubonú, **TÔGOI** durdo. Kôi to di gorsu yogusudu anna ôguzuu ôguzuu mannu, čado. Dûe hunã mannu, hakunnó di zabtu.

Dûe-ã hakunnũú ?

Hakunú. Anna ôguzuu ôguzuu gorsu-ã du čado.

Mi hunu turo kubaa čoŋgã muro **MAHMÛT** ni ?

Ũu, **MAHMÛT LAĨLAĨDE** mi.

Ŋga koo di kubaa čoŋgu ?

Lôko gorsu-ã du ômure-ã hoktundã muro hi kubaa čoŋo. Anna-ã gorsu-ã yogusudu zabtundã, **TUMAN TÔGOREI**, mi hunu turo **KONO** čindi, muro hi ôdi kusu če. Taa, **TUMAN TÔGOREI** yuhadiadu : « Mi taŋu **MAHMÛT LAĨLAĨDE** mi kûdi sûri turtu-ã êre kor ŋgo tani hananirĩ koo, orro hunã yidanú ; nura ôwonni nûre njûkã » či.

Gorsua tedoo nohi čunun ?

Ũu, « Nohi » či.

Taa, durdo numi-ĩ du čĩĩ hi ndû čunu ?

Durdo taa numi-ĩ du čĩĩ hi kowula du čubu.

Kawula čubã ndê ?

Kawula annaa-ã hadîe zondu-ã hananuũn ?

Yunu gibi di togusã ndû čîde ?

« Nuro durdo gunú. Durdo ŋgaa njîde ? Tani kiñari baranirîe Oozua yernuru ni, Kurrudo agamuru ni, Bordo tigiri ni, Čigĩ hi tigiri wuzuru ni, tiri lûdura-ã gunuru ni, Zuarko wônno tûduusu ni, Tusura tirĩ nuro durdo koo, mbozoo kiñari guniĩ. Nû kiñari baranurú » či.

Yunu dirii tammo yugó čunun ?

« Yunu dirii tammo yugó. Nuro durdo koo mbozoo nogoũ dûe nurã zabtindîe naĩ » či.

TIDEI MANAMANA MI

TIDEI MANAMANA mi ndo ?

TIDEI MANAMANA mi aũ Gûro du de aũ aŋgala wudu ni, môddo ni, aũ šieša dunodo ni, muro koo yugó.

Ŋga koo di anna čabči diri buri čunu ?

Gûro du anna čûkã Êhide yê Maaduna yê Huktia yê Arina yê. Tuda Gûroa mundu kiša-ã du haduda. Yum turo čabčunu : « Diri Tumagura-ã čubudã koo di tunda mannu budar ! » činã, anna-ã : « Yoo » čuo. Ômure gala ôguzuu yihido : « Ada du tunda diri-ĩ yendurã yendurdo, čuo. Ôsiri lukuri nuba kôi gudi a sobusu ! » čuo. Odo dĩgiši hunu turo ho galayunu ni « Diri-ĩ tani hi tiyendoo ni nuŋũú, tani hi tiyendunnoó ni dahu numa ha kubo yinak ! » či.

Anna ôsuri tûrrã, turo : « **TIDEI** hi diri-ĩ yendar ! » činã, guda-ã : « **TIDEI** tiyubudi aũ korou, aŋgala

wudi ni diri yenduroo, sûgoi tiyendu numo a di handurú. Ôreze ndurã gunna čubi. Aũ gudi turo ho yendar ! » čuo. Anna-ã : « Yoo » čuo.
Aũ gudi hi diri čendîe su bozo. Lôko yerčundã, odi-ĩ dahu hunã kubo činak. Taa, anna-ã nerkadugundã, a di du niridenú Êhidi diri barayinîe ni Wûri ted. Arini diri barayinîe Yibi ted. Bûnno yihidu ni, anna ha bokunu ni, tar yihid.

A aũ dunodo.

ŠAHAĨ BUGAR MI

Ɗgo durdo **ŠAHAĨ** Tû yusobã, nûgoi ?

ŠAHAĨ BUGAR mi

« A Bardaï le Derde Chaï tient une cour de justice. » (Photographie tirée de planche XXVIII de ***Dictionnaire ethnographique Téda*** *par Charles Le Cœur 1950.)*

Durdi-ĩ zaga yusobã, nahar Hurasa-ã Tû ligĩ du, gubudi Tĩge čoŋ. Tĩge čoŋã, bî ladia Tû li. Taa, anna-ã gunna durdi-ĩ četu čaro. Durdi-ĩ Tezer ted. Tezer ga čĩidi, adibi ba hunu turo Tugahun ga aũ turo Tezer tedî čî čudurã, adimmi durdo **ŠAHAĨ** hi ka keyi « Yuha li » či. Mêdi to bazuã, durdo **ŠAHAĨ** zabtu li.

Lĩ dî adimmi kôi čĩĩ tigiri. « Li numa tiri » či. Adimmi yuhadiadu : « Nirĩ, gali. Ɗgo durda yê giraša yê ta mada čindĩ durdo ôunne nuã četu yaamma mbo yaammoó gali. Čĩidi, nû nogoũ yinak ! » či.

Durdi-ĩ kôi taa yerčinã, Tîge tigiri nahar Hurasa četu nogoũ činaũwo.

Aũ Tudo čĩĩ gunna, nogoũ yum to durdo **ŠAHAĨ** Tîge tigiri činaũwã du čî. Adaga šera Tudaa-ã mannu to di bu yibeyuo.

Durdo **ŠAHAĨ** ma Tezer tedã ni nahara-ã ha anna-ã četu abusčundu tûri. Sûgoi zabtu lĩ ni Tîge tedu nogoũ činak.

Budi gali yogus. Sûgoi aũ gunna čabčunu ni adaga šera-ã činak.

Ũu, sûgoi aũ gunna čabčunu ni adaga šera-ã činak.

Nû mannu anna-ã yunu su tûrri čûkã gunna to hi.

To muro.

Aũ muro koo, sûgoi yugurdo yugonnó gunnũú ?

Yugurdo yugó.

Yunu durdo **ŠAHAĨ** yogusã koo aũ Tudo gudi yogusudo yugó.

Yugó. Nû ôwonni yunu anna Tuda-ã čoŋgu su turrî čûkã mannu, durdo **ŠAHAĨ** yibeyinã ha. Nû durdo bozuã naani, yunu durdo **ŠAHAĨ** yibeyinã ha čoŋu tedi.

ANNA BURBADA-Ã

Gali. Anna guru ŋgo dîne gibii-ĩ yoburčindi. Yoburu-ã de nû zondu čîidi, yunu zonduo mannu, yunu nũ zondu-ã hananuũ njî. Tûrru ada annaa ni čoopi ; yoo, ôreze annaa ni čoopi. Yunu-ã zondu čîidi, yunu nũ zondu-ã hananuũ ni su gali baraniĩ. Anna ada ŋgo yoburčindia burbada. Anna-ã gunna ada gunú čîidi, guru čera hundã ada :

- **KALLIGO KOROMEĨ**,
- **MAHUMA NOKEDOƉA**
- **ŠÊNIME SÛLOLI** mi
- **YÛSUB DAZI** mi
- **ALIHA GETĨ** mi
- **KÔINA DURDI-Ĩ** mi
- **ŠELEMAĨ AZA** mi
- **HÊBIB ABAMOLĨ** mi
- **ADUM BÔLU DURDI-Ĩ** mi
- **WORDUGU EBEGEĨ**.

Ada anna burbada ni, anna čabčundu tûrru ni, ôreze annaa-ã ni čubudi, numa annaa-ã ni čubapi. Lôko to yunu čĩĩ, to muro. Yunu to yogusudi. Ômure dunoda yunu zondu yoguso. Balak, gala hunda mannu čûo. Čîidi, anna ada burbada.

ADUM BÔLI DURDI-Ĩ mi yê **WORDUGU EBEGEĨ** yê ŋga koo yogusudu ?

Gali, **ADUM BÔLI DURDI-Ĩ** mi Ôzuŋgur tigiri dûe Midimidaa guyi. Dûe-ã guyunu zabtunã, Zala Kaziraa tigiri. **WORDUGU EBEGEĨ** arbi di Gunno. « Nogoũ loduri » čunu ni dûe-ã huzayi tigiri. Kôi to di goku ni anna ôguzuu ôguzuu čatu ni dûe-ã bereyuo.

YUSUB DAZI MI

Aũ Tû tedã wuna ? Ɗga koo ni yogusu ?

YÛSUB DAZI mi anna guru četu Tû ted. Tûrri Dumozo tigirdã, anna četã turo ho čubabu čîd. Čîduã yuhadiadu : « Aũ Tû tigirdoo amma yîdirã, aũ hu yuhadoo, muro hi mannu yîdiri » či. Aũ to hi gibi duyundu ŋila ôguzuu bosuã, aũ turo « Guro wûni durru gibi dunurú » čunu ni yuhadu, čaa tômudu numo yusob.

Ũu, tîyidi čunu čaa ted.

Anna-ã gunna abusčindĩ aũ dunodon ?

Aũ dunodo numi-ĩ gunna kiliyi yida.
Anna tûdušu kora Zuar du čiddo čîidi, čaá.

A aũ yunu hanayinîe yugonnó ni aũ dunodo.

ANNA GUDA GABCUNDÃ

SÔNNĨ ŠELEMAĨ mi ndo ?

SÔNNĨ ŠELEMAĨ mi aũ dahu dûli ni aũ Tudo yili hunã hanayunnó ni yugó. Arbi hanayunnó ni yugó. Aũ dahu dûli aũ karayunnó čĩidi, karadudo koo.

ORDĨ ATMAN mi ndo ?

ORDĨ ATMAN mi mannu aũ karayunno yugonnó di karadudo koo. Dahu dûli yunu hiyindã naani hanayini.

WAŠA ndo ?

WAŠA mannu **ORDĨ ATMAN** mi koo.

MÛSA TOKOMO mi ŋga koo ?

MÛSA TOKOMO mi mannu yari. Ômuri yari ni ômuri dunodo ni mêdi čedoo, kôi muro čĩĩ kedugundu čîdi.

Gali, **DAZI ARAMAĨ** mi ndo ?

DAZI ARAMAĨ mi yari. Kiñari di borsu anna yiginnehi. Kiñari hunã dûli.

BOZO ÔIYAĨ mi ndû koo ?

BOZO ÔIYAĨ mi mannu yari. Aũ gali. Busau yala Oozuu-ã dahu hunã ha, ômuri muro di gali yugó.

TOLLĨ ÔBU KÔZI mi ŋga koo ?

Gabon dahu hunã ômuri muro koo yugó. Budi gali yari ni yari.

SALA WERKEDI mi ndo ?

SALA WERKEDI mi Muduruã dahu hunã ha aũ muro koo kalli de yugó.

SUGUĨ TAƊGIŠI mi yê **HAĨ TAƊGIŠI** mi yê ndo ?

Dubohur du mura koa ômure de kalla yugondú.

Gali, **ALIHA GETĨ** mi ndo ?

ALIHA GETĨ mi tani mannu hananurú čîidi, ŋgo durdo **WÊDEI** labara hunã tiyeni : « Ômure burbada šiša murdom yê sã čû yê četu yobur mohurã muro di ômuri kalli yugó », či.

Durdo **WÊDEI** mannu ŋgo yoburdon ?

Ũu, durdo **WÊDEI** yoburdo, **ALIHA** na četu čumohi. **ALIHA GETĨ** ômuri kalli. Durdo **WÊDEI** yuhadiadu : « Tû du ômuri dêbi keleyinîe Tumagur yê gudi yê gunna du ômuri **ALIHA GETĨ** mi du kalli, didi tani durrudo yugó » či. Tani mannu labara hunã tubazĩ gunnoó, **ALIHA** ha tani durrudo ni yugó, hananirîe ni gunnú. Čĩidi, durdo **WÊDEI** budi gagalčini.

Numi-ĩ du nahara-ã ha su činaku yodurkun ?

Nahara-ã ha su činaku yoduro.

AZAĨ TUDO mi aũ ndû koo ?

AZAĨ TUDO mi Yibi dahu hu ômuri muro koo de yugó. Budi kalli.

HILER DAZI mi ndo ?

HILER DAZI mi **AZAĨ** muro koo. Aũ yobu čĩidi, ôskoro ni yida, ôsurda ni yida, yunu to ômurii hi baranumo yidannó yugó. Kalli.

ORJO MALUMA mi ŋga koo ?

ORJO budi kalli. Yibi dahu yê Mîski yê du ômuri kalli **ORJO MALUMA** mi koo, togusîe yugó.

SURDĨ ŠÎDI mi ndo ?

SURDĨ ŠÎDI mi kalli, budi kalli. Busau a Ômu hu guyunu ni Oozu hu guyunu ni kûruyunã, ômuri muro di kalli yugó.

NOGOŨ

Ŋgo Yorogoidã yê Abiã yê ndû yogusudu ?

Ŋgo Abiã Yorogoi yobur čumohudi. To koo di čûkoo, Yorogoidã Abiã lau nogoũ baradia, anna yihitu ni keduguo. Tigirndã, yuhatiadu : « Tunda yê nura yê kôi di nogoũ nakaar ! » čuo.

Abiã yuhatiadu : « **GALMA MAHUMA** mi du čîn ? » čuo.

Yorogoidã : « Yugó » čuo.

Abiã : « **DADI SALAMA** mi du čîn ? » čuo.

Yorogoidã : « Yugó » čuo.

Abiã : « **MAHUMA YOROGOIDO** du čîn ? » čuo.

Yorogoidã : « Yugó » čuo.

Abiã : « Tundu ! Hurgiã ada ha » čuo.

Tuyundun ?

Ũu, tuyuo.

Sûgoi ŋga koo yogusudu ?

Sûgoi anna tada tuyundã ha yûhudo.

Nogoũ činakun ?

Nogoũ činaũwo.

Sûgoi yoburčundudo yugonnũú ?

Ũu, sûgoi yoburčundudo yugó. Anna tada barayindã, tigirdu ni nogoũ činaũwo.

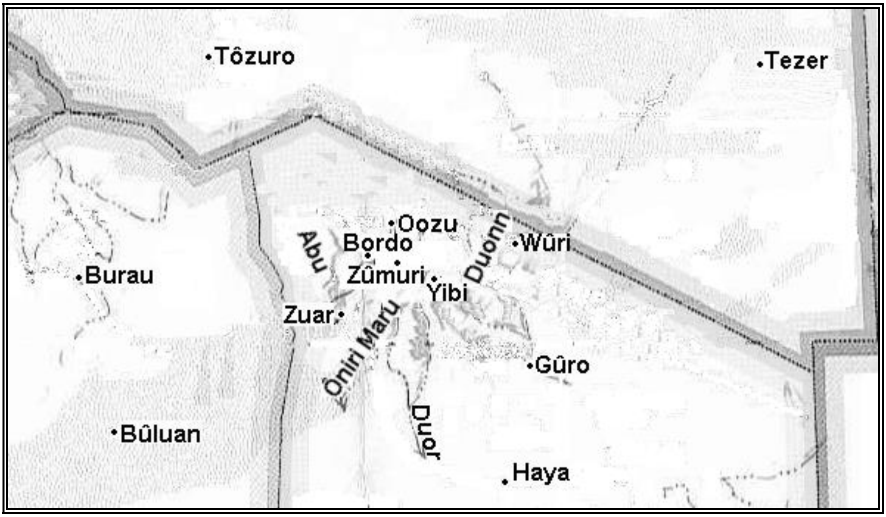

GORSU-Ã

Ŋgo Yogodi-ĩ Oozu čilau tigiri ni zaga kinečundu ni Yogodi-ĩ hi čĩtu bokundã yunu to baraniri.

Gali, Yogodi-ĩ ômure dûbu yida, Tû dahu hunã sagahunu yobur čumohã, tedî Ôruda tigiri wusči.

Hušunu hu guyinu ni, dî Maru hu guyunu ni, Abu hu guyunu ni, Duor su guyunu ni, Wûri hi guyunu ni, dûe čukã gunna guyi. Guyunã, Oozu Ôruda ha tigiri bozuã, wêtige yibeyunu ni « Anna Oozuu-ã yê tani nogoũ nakuru naani, nogoũ hu tobuzo. Tunda anna dômure » či.

To koo čunu ni, wêtige kedugu. Aũ turo malumma **MAHUMA** čindi, muro aũ Kûgu numi-ĩ di čĩ. **ÊYIME ARTASA-Ã** čindi, bûgudi Oozuu muro Têdemii. Yogodi-ĩ aũ kedugunã, wêtiga-ã tûku **ÊYIME ARTASA-Ã** ha če. **ÊYIME ARTASA-Ã** tûgohu anna numi-ĩ du čûkã ha môyunu ni čabčunu ni wêtiga-ã maluma-ã ha čenu anna-ã gubia karayi. Karayinã, ndû nunwo : « Nû Yogodi-ĩ : 'Anna Oozuu-ã yê tani yê dômure ni tani yê mura yê hoktudundu ni nogoũ nakaar !' či. » **MAHÛHUT LAĨLAĨDE** mi Têdemii bu tuzu čĩ. « Wêtiga-ã tendu laniri » či. Wêtiga-ã čendã harči. Harčinã, « Yuson yuson mi hi čĩduã Yogodi-ĩ, yuson yuson mi hi čĩduã Yogodi-ĩ, yuson yuson mi hi čĩduã Yogodi-ĩ » činî ômure murta ôguzuu kora čida lûyunã, anna guru tigirtu « Huyo ! Huyo ! Huyo ! » čindã, ômure murdom soũ turo **MAHÛHUT LAĨLAĨDE** mi lau tigiro. **LAĨLAĨDE** mi lau tugurkuã, čoobu čuruk.

Ômure hunã tada ha aũ naani hi tînne kora tuzoo, tuzoo če. Čoobu anna tada ha togo tûgohu togusã, Yogodi-ĩ hi huzayunno. Tiga guru Ôruda yê Oozu yê kôi di čûkã kulo, bûgudi turo, **KÔRU** čindi, hayi čĩ. Dûe hunã murta ôguzuu Duon du Yogodi-ĩ guyunno turonnu yida ; doba hunã mali bûroyundu čendi. **MAHÛHUT LAĨLAĨDE** mi yê anna hunã yê kôi to dûnogu kôsurda tigiro. Bûgudi-ĩ lahayunã,

« Nogor ndeddo ? » či. « Tani yê Yogodi-ĩ yê doosko tadar » či. **KÔRU** « Dûi a hi yid ! » či. **MAHÛHUT** « Dûe nuã Yogodi-ĩ guyunu dûi sugu turonnu gabčinã yidirú » či. **KÔRU** « Dûe murta ôguzuu guyunoo dûi turonnu-ã ndû kohuri, dûi-ĩ daarú » či. « Yîd ! » či.

Taa, čîdo. Bûgudi-ĩ **KÔRU** čindĩ yuhadiadu : « Dûi a nduba anna gôni du kurukuã ni yîtũwo dahu hunã kazadu, diira yihitu ! Anna nuã sa môde koo, gorsu yidadú. Mbi surča hunã du čĩĩ yê kusar hunã du čĩĩ yê, gunna yoŋgu ! Tani hi kišiga-ã gunnoó, yunu gudi tendũú ! » či.

Tûgutu ni yišu ni lôko zia hundã tokundã, togo tûgohu čoobu čuruk. Ôruda tigiri êmmi hi goki. Dûe kadura ču ômure dišee yidadu, yî čendu sôdorčundu ni môyogu-ã du dî čoopu tûrri čîkiidi, **MAHÛHUT** tigiri kôi di tûus. Odu allahar durusu togusudo. Aũ turo-ã sa mada du čaa ted. Anna guda-ã ha ña koo di gunna yîdisu gûe yugop.

Dûe kadura čû-ã guyinu ni, yogusã yogusî bî-ĩ ni bôliyi muro ni tûgohu Oozu dûe-ã yida tigiri. Bu Arkunu dahu čindi, Oozu du bu dûe-ã keyuo. Dûe ôguzuu kora ni čido. Odu, **MAHÛHUT** dûe-ã tigiidã, **ÊYIME ARTASA-Ã** čindĩ, obudo hunã mi aũ Têdemei, arbi di zumur hunu tûgohu naŋara di turonno duyi. « Dûe ada sa hundã ha ômure čûo, kuruku ! » či. Naŋara di turonno čubabi adiba

hundã ni wûwurčindi dî Êlou kayugi-ĩ hi tigiri bos. Yogoda kadura čû gona turra yidadu kayugi-ĩ tigirdã, adiba-ã ni wûwurčindi, ômure-ã ni naŋara di turonno čubapi, Yogodo turo yuhadiadu : « Zabtudo ! Tû hu ôwure murdom sã čû tobusã, yunu a tûrtu togusudo yugó. » Gudi turo yuhadiadu : « To na. Wûrwur koo, ômure gûbule kôii, tûduuso ! »

Bok! Ma kiši-ĩ tûusã gorsu kôi to di yogusudã, **ÊYIMA ARTASA-Ã** bugudi a Oozuu-ã ni yum to morči. Anna guda hoo muro yê dîšee morčuo. Yogoda ada anna kadura čû tigirdã gunna tômuyuo. Anna tuzoo yee munurú gabčuo. Gabčudã, turo tirmesu yugobo, turo sama yihitu ni, ai turo čendu keyuo. Odu, anna yihitu ni Bordo ho guyunu ni, Zûmuri hi guyunu ni, Abu hu guyunu ni, Zuar su guyunu ni, aũ gunna čabtunã, Yogodi-ĩ Ôruda ha čî tigirdu go čendoo ni, Yogodi-ĩ bui arrakundú ; yî ni hakundú. Kôi to di čuzuu Zala gezeyi. Yogodo gunna werradunu ni tiri-ĩ hi anna-ã gunna sohi čûo. Kôi guru a ni ai čoŋgi, guru a ni onjo čoŋgi.

Yogusidî Zala tigirdu ni Zala du yogusidî ma Bahar anna dûbu čurukã du, anna koduro tigiro.

TUS.

Alphabets

Toubou	a	ã	b	č	d	e	ê
Français	lac	sans vent	b	Tchad	d	fête lait	école aimer
Anglais	father hot	—	b	Chad	d	fed	cake bait
عربي	أ	—	ب	تش	د	—	—

Toubou	g	h	i	î	ĩ	k	l	m
Français	gare guerre	—	—	il lycée	—	kilo quand camp	l	m
Anglais	get guide	hat	sit	seat seed	—	king queen come	l	m
عربي	—	ح	—	إ	—	ك	ل	م

Toubou	n	nj	ñ	ŋ	o
Français	n	Ndjaména	agneau	parking	fort
Anglais	n	injury engine	canyon	parking	bought caught law
عربي	ن	نج	—	—	—

Toubou	ô	p	r	s (*sama du*)	s (*šima du*)
Français	dos	p	~r	sale tasse celui leçon nation	chat schèma
Anglais	boat foe	p	~r	mason lesson rice	ship sugar nation
عربي	أو	پ	ر	س	ش

Toubou	t	u	û	ũ	w	y	z
Français	t	—	tout	—	oui	yeux	zéro maison
Anglais	t	put	due dew boot	—	water	yard	zero easy buzzard
عربي	ت	—	و، أُ	—	و	ي	ز

Tudaga

a A	ã Ã	b B	č Č	d D
aski	kayuã	barbi	čôhuri	dironu

500 Cfa